

Az egyéniség megismerése.

I. A legutóbb megjelent lélektani művek között igen sok hordja homlokán azt a régi megállapítást, hogy az „embernek legnagyobb problémája éppen maga az ember“, ékes bizonyságául annak, hogy a lélektan egy nagy kanyarodással bizonyos fokig visszafordult régebben taposott útjára. Az a nagy várakozás ugyanis, melyet a múlt század közepén megindult kísérletezéshez fűztek, részben csalódást hozott, amennyiben a kutatók a tudomány szempontjából nem a kívánt eredményre jutottak, a gyakorlati élet kérdéseire pedig felelni nem tudtak.

Egyfelől ettől a tudományos elégedetlenségtől, másfelől gyakorlati szükséglettől hajtva a lélektan eddig nem látott virágzásnak indult. Egy csomó új irány keletkezett. Legnagyobb részük a régi felfogásra s azok részleteire épített, de úgy, hogy azokat megtagadta s ellenkező útra tért. Így a részekből való összerakás helyett az ember-egészből, vagyis az *egyéniségből* kiindulva igyekszik a lélektan az ember-problémára feleletet adni. Természetes, hogy amint túlzás volt a régebbi lélektannak csak az általánost kutató törekvése, a léleknek mintegy vízszintes irányú tagolása tekintet nélkül az egyesre, úgy túlzás lenne most az ellenkező véglet: az egyetemes érvényű megállapítások elhanyagolása s csak az egyes esetekből való hirtelen általánosítás, amire igen sok példát látunk, különösen a fejlődés-lélektan körében. (Az egy, legfeljebb két gyermekre kiterjedő kisgyermek-megfigyelésekre gondolunk itt elsősorban). Kétségtelen azonban, hogy az irányváltozással járó megrázkodtatások még távolról sem csendesedtek el és a lélektan sokat emlegetett válsága még nem vonult el e tudomány felett. Biztató azonban e nyugtalanságban, hogy mindez nem a széthullás előtti megrendülés, hanem az új keresésének és felépítésének a láza.

Ezeknek előrebocsátása rávilágít egyrészt a kérdés időszerűségére, másrészt magyarázatát adja annak a bizonytalanságnak és kiforratlanságnak, amely e téren szemünkbe ötlük.

II. Az egyéniség megismerésével kapcsolatban elsősorban is az *egyéniség* fogalmát kell tisztáznunk.

A zavar és a sokféleség már az első lépésnél nehézséget okoz. Azt látjuk ugyanis, hogy az *egyén*, *egyéniség*, *személy*, *személyiség*, *jellem*, *karakter* fogalmát nem egyöntetűen használják a lélektanban.

Egy orosz pszichológusnak, Lazurskinak, 1912-ben „Az egyéniség tanulmányozása (Über das Studium der Individualität) címen németül megjelent figyelemreméltó munkájában inkább csak a címben találjuk meg az egyéniség kifejezést, egyébként túlnyomórészt a személyiség fogalmát használja. Ugyanekkor jelent meg Kerschesteiner György: Charakterbegriff und Charaktererziehung (A jellem fogalma és a jellemnevelés) c. kitűnő tanulmánya, amely széles körűtekintéssel tárgyalja e fogalmakat. A magyar gondolkodás fegyelmezetségére vall, hogy Schneller István már évtizedekkel ezelőtt filológiai és filozófiai alapon meghúzta a két fogalom közötti különbséget (Egyéniség-Személyiség, Magyar Pedagógia, 1906). Élvezetes fejtegetéseinek eredménye szolgál alapul Imre Sándor megállapításaihoz, mely szerint az *egyéniség*: az egyén alkotó vonásainak sajátos egysége; a *jellem*: a fejlett egyéniségnek a cselekvés valamilyen irányában nyilatkozó határozottsága; a *személyiség*: erkölcsi jellem, azaz teljesen kifejlett, határozott, tudatos és nemes egyéniség. W. Stern, a személyiség filozófiájának, a perszonalizmusnak, rendszerbe foglalója, *személyt* és *személyiséget* különböztet meg. A személy fogalmának — szerinte — három lényeges jegye van: 1. a sokság egysége (Vieleinheit), 2. célratörés (Zielstrebigkeit), 3. sajátosság (Besonderheit). A személyiség pedig önalakítás és önálló akarat révén kibontakozott személy. (W. Stern: Die menschliche Persönlichkeit, 1923³.) O. Turulisz pedig „szigorú értelemben véve még azokat a felnőtteket sem nevezné személyiségnek, akik nem képesek szabad akarattal és önmaguknak állandó tökéletesítésével valamilyen erkölcsi életformában való kibontakozásra“. Ezek a képviselők s még sokan a személyiségben mindig valami értékmegvalósulást is látnak.

Ezzel szemben igen sok kutató használja a személyiség megjelölést, ahol külön megjegyzésben hangsúlyozzák, hogy „érték nélküli értelemben“ kell vennünk.

A *karakter*, főképp Ullitz jellemtanulmányozó fellépése óta, értékjelentés nélkül szerepel a tudományban. A betörőnek is van karaktere, azt azonban már kevésbé vagyunk hajlandók elfogadni, hogy jelleme van. Tehát a karakter és jellem szavak között is mutatkozik jelentésárnyalati különbség. A jellemtant (karakterológia), a jellemmel foglalkozó tudományt, nem befolyásolja valamely tulajdonság jó vagy rossz volta és e tudomány beszél karakter-, vagy jellem-nélküliségről is, de nem egészen azonos a magyar jellemtelenség kifejezésével. Itt inkább hajlunk valami etikailag magasabbrendűnek a megjelölésére, ámbár beszélünk néha romlott, vagy rossz jellemről is. Úgy látszik, hogy a IV. római erkölcsnevelési kongresszus (1926), amely a személyiség fogal-

mának a tisztázását tűzte ki tárgysorozatának egyik pontjául, nem eredményezett egységes felfogást. Legalább is nem a pszichológusok körében. Az irodalom ugyanis azt mutatja, hogy személyiség, karakter címen tárgyalnak olyan kérdéseket, amelyek fenti értelemben az egyéniség vagy személy fogalma alá tartoznának.

A pszichológusok közül a három fogalmat a fenti filozófiai és pedagógiai meghatározásokhoz közelállóan Albert Huth adta meg „Exakte személyiségtanulmány” (Exakte Persönlichkeitsforschung, 1930.) c. munkájában. Eszerint *egyéniség*: valamely ember tulajdonságainak összesége, pl. testi tulajdonságok, velünk született hajlamok, temperamentum stb.; *karakter*: az egyéniség határozott formája, mégpedig az, amely egész akaratát és cselekedeteit szilárdan és következetesen a végső vezető értékek szolgálatába állítja. A befejezett karakter e szerint utólérhetetlen ideál. A *személyiség* pedig mindaz, ami lényeges az emberben — (das Wesenhafte des Menschen); ez a testi tényezőkön kívül függ a megismerő és értékelő lelki tevékenységek és tartalmak mennyiségi és minőségi fejlettségétől, azok kölcsönös vonatkozásainak figyelembevételével. — *Lényeges az emberen*: 1. a testi fejlettség, 2. a környezet, 3. az ismeretek, 4. a megismerő lelkiélet, 5. az értékelő lelkiélet. Nem is kell különösebben hangsúlyoznunk, hogy e fogalmak sem fogadhatók el gondolkodás nélkül, de e személyiségmeghatározás kimondottan pszichológiai színezetű, s Huth az egymásra való vonatkoztatással a korreláció-tant teszi a differenciális lélektan központi problémájává.

A magyar irodalomban kimondottan a lélektan szemszögéből újabban Boda István foglalkozott mélyrehatóan a *temperamentum*, *karakter*, *értelmiség*, *személyiség* fogalmával (ugyanilyen címen megjelent a Magyar Pszichológiai Szemlében, Bp. 1930), és arra az álláspontra helyezkedik, hogy nincs erkölcsi vagy nem erkölcsi személyiség; személyiség csak egy van, amely azonban természet szerint erkölcsi szempontokból is vizsgálható és megítélhető. „Van tehát etikailag értékes (vagy értéktelen) személyiség.” Ma már a személyiség fogalmának értékmentes értelemben való használata a lélektanban csaknem általánosnak mondható. (Tanulmányunk címét „A személyiség megismerése” alakjában lett volna helyesebb megfogalmaznunk. Minthogy azonban ez ma még, főleg nevelők körében, az erkölcsösség gondolatát is azonnal felébreszti, félreértésre adhatott volna alkalmat.)

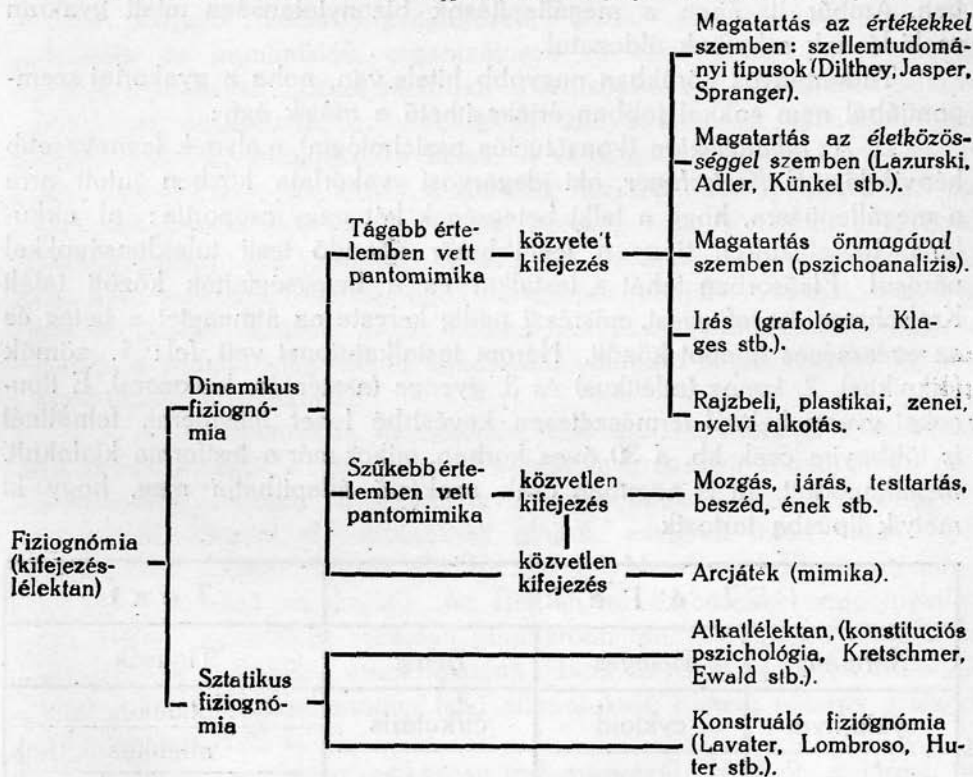
III. A *személyiség* fogalmának rövid taglalása után a címből következőleg a *megismerés* fogalmát kell még röviden érintenünk. A megismerés mindig valaminő *módon* megy végbe és ezzel kapcsolatban beszélünk *módszerről*.

E fogalmat is több értelemben szokták használni, így ez is tisztázásra szorul. Meg kell különböztetnünk a tudományos fogalomalkotó módszert (indukció, dedukció, redukció) az egyes jelenségeket kereső, adatgyűjtő eljárástól (megfigyelés, kísérlet). A módszer egyrészt természet-szerűleg attól függ, hogy mi a vizsgálódás tárgya. A lélektani irányok igen sokfélék, — ez jórészt a lélektan tárgyának sokféleségére vezethető vissza, — de ezeket két nagy csoportba szoktuk összefoglalni: *szellem-tudományi* és *természettudományi* lélektan néven. A lélektannak ez a kettőssége már sok vitára adott alkalmat, s ez megszüntethető nem lesz, mert hiszen tárgyának, *az emberek világában elfoglalt* helyzetéből következik. Az ember a maga személyiségében ugyanis csomópont a világ és az értékek között, mintegy közvetítő és így az emberi lélekkel foglalkozó tudomány egyfelől a legmagasabb természettudomány, amely a fizikára, kémiára és biológiára stb.-re épül, másfelől a legalul elhelyezkedő szellem-tudomány, alapul szolgálván a történelemnek, nyelvtudománynak, filozófiának stb.-nek. Ebből következőleg a természettudományi pszichológiának természettudományi a módszere; ez a *magyarázat*; a szellem-tudománynak pedig a sajátos „megértés” (Dilthey, Spranger), amellyel a különböző lelkivilágokat mintegy önmagukba igyekezünk átültetni. Ha elfogadjuk a fentebbi megállapítást, mely szerint a pszichológia a természet- és szellem-tudományok érintkezési pontján áll, akkor könnyebben megértjük e módszerek különbségét e kutatások irányának hasonlatával. A természettudományi módszer az érintkezési ponttól *visszafelé* halad, keresvén az *okokat* a jelenség *magyarázatára*, a szellem-tudományi pszichológia pedig az *értékrendszer felé* tekintve igyekszik *megérteni* annak az emberi lélekben visszatükröződő hálózatát (struktúráját). A szellem-tudományi lélektanban szereplő „megértés” természetesen nem azonos a közönséges értelemben vett megértéssel. Itt azonban nem áll módunkban ezzel részletesebben foglalkozni, annál is inkább, mert e felfogás elvontsága, sajátos nyelvezete, nem egyszer homályossága következtében ismertetésére nagyobb térre van szükség. Különbösen is e tanulmány nem annyira a személyiség megismerési *módjának* tárgyalására terjeszkedik ki, hanem ama források megjelölésére, amelyekből a megismerés merít és amelyeknek az eredménye azután tipikusabban jut kifejeződésre.

IV. Az alábbiakban a természettudományi és szellem-tudományi módszer által alkotott személyiség-típus-csoportok közül néhány jellegzeteset mutatunk be. A természettudományi típusokat *empirikus*-oknak nevezik, noha a maguk tisztaságában sohasem fordulnak elő és így ezek is konstruált típusok, mint azt a szellem-tudományiakkal szemben szok-

ták ellenvetni. Az egyéniség-, személyiség-, karaktervizsgálatok tapasztalati ága nem új, de szédületes lendületet éppen az utolsó évtizedekben kapott. Rövid és jó áttekintést ad ezekről R. Reigbert: Ausdruckspsychologie und praktische Pädagogik. (Kifejezéslélektan és gyakorlati nevelés) c. munkája, aki mind e tanítást egy néven fiziognómiának nevezs fogalmát a következőkben határozza meg: a *fiziognómia* mint kifejezéslélektan módszeres foglalkozás mindannak az összességével, amiben az ember magát közvetlenül vagy közvetve lényegét érintően kifejezi. *Tárgya*: az egész személyiség a maga kapcsolatainak teljességében, amit a testével, az egész természettel, a környező életközösségekkel s az érzetek birodalmával alkot, amennyiben a személyiség lényege ebből az egységből kiemelkedik és megértéssel megragadható. *Módszertanában* szintén két utat: a *természettudományi* és *történettudományi* módszert jelöli meg. A történelemtudományi megjelölés azonban csaknem azonos a szellemtudomány fentebbi értelmezésével.

Terjedelméről az alábbi csoportosítás nyújt szemléletes képet:

Hiányoznak ebből azok a típusok, amelyek nem az egész személyi-

séget vesznek alapul a vizsgálódás kiindulásánál (látási, hallási stb. típusok). Amint látjuk, az egymás fölé helyezett felfogások két pólus; a *test* és *szellem* között helyezkednek el, megfelelően nagyjából a lélektan fentebb már említett kettősségének.

V. A következőkben e tanítások lényegét foglaljuk össze röviden, alulról felfelé haladó sorrendben.

A táblázatból kitűnik, hogy elsősorban is két nagy irány különböztethető meg a fiziognómiában (kifejezéslélektanban): 1. a sztatikus és 2. dinamikus fiziognómia.

1. Az első a (viszonylag) nyugvó testformák értelmezésével foglalkozik,

A. Egyik ága, a *konstruáló* (szerkesztő) fiziognómia (Gall, Lavater, Peters stb.), a testrészek, főleg a fej részeinek fejlettségéből, ezek egymáshoz való viszonyából igyekszik az illető ember lelki sajátosságait megállapítani. Nagy vonalaiban régen is általánosan alkalmazott emberismerési mód, hiszen mindenki érezte már pusztán a külsőből, hogy kiválóan értelmes, vagy korláiolt, vagy rosszindulatú emberrel áll-e szemben. Ámbár itt épen a megállapítások bizonytalansága miatt gyakran csalódásnak eshetünk áldozatul.

Tudományos körökben nagyobb hitele van, noha a gyakorlat szempontjából nem sokkal jobban értékesíthető a másik ága:

B. Az *alkatlélektan* (konstuciók pszichológia), melynek legnevesebb képviselője E. Kretschmer, aki idegorvosi gyakorlata közben jutott arra a megállapításra, hogy a lelki betegségek két nagy csoportja: a) cirkuláris, b) schizofrén típus a legtöbbször állandó testi tulajdonságokkal párosul. Elsősorban tehát a testalkat és a betegségfajta között talált Kretschmer összefüggést, másrészt pedig kereste az átmenetet a beteg és az egészséges állapot között. Három testalkat-típust vett fel: 1. zömök (piknikus), 2. izmos (atlétikus) és 3. gyenge (aszténiás, leptozom). E típusokat gyermekeknél természetesen kevésbé lehet felismerni, felnőttél is többnyire csak kb. a 30 éves korban, mikor már a testforma kialakult, megállapodott. Itt is azonban csak szakértő állapíthatja meg, hogy ki melyik típusba tartozik.

L é l e k			T e s t
Normális	Beteges	Beteg	Típusok
cyklothym	cykloid	cirkuláris	piknikus
schyzothym	schizoid	schizophren	atlétikus
			aszténiás

Mint említettük, kétféle lelki megbetegedés van: *circuláris* és *schizophren*. Az emberiség tulajdonképpen egy sorozatot alkot, amelynek egyik végén a normálisok, a másik végén pedig a lelki betegek állanak. A határ nem különböztethető meg élesen és mindannyian e két végső pont között helyezkedünk el. A normálisok kétféle temperamentumuak lehetnek: *cyklothym* és *schizothym*. Az első csoport testalkata: *piknikus*; a másodiké: *aszténiás*. Az atlétikus típus mindkét csoportnál előfordulhat. Kretschmer megállapítása szerint a művészek, filozófusok túlnyomórészt *aszténiások*, *schizothym* temperamentumuak. Léleekben nincsenek ott, ahol épen tartózkodnak; mindig egy másik világgal foglalkoznak. Az orvosok, írók, politikusok többnyire *piknikusok* vagy *atlétikusok* megfelelő *cyklothym* vérmérséklettel. A három főcsoporton belül több altípus lelki szerkezetét jellemzi igen találóan. A két legkiemelkedőbbéről a következőket mondja: „A *cyklothym* típusuak teljes életbeállítottságukban és a környezetre való visszahatásukban hajlamosak a környezetben és jelenben a feltöresre, társas, kedélyesen jóindulatú, természetesen jószívű lények.” *Tetterős* *praktikusok*, *érzéki élvezeteknek* *örvendők*, *realisták* és *humánisták*, *organizátorok* és *elszánt rajtaütők* tartoznak ehhez a típushoz. „Ezzel szemben a *schizophren* típusuak életbeállítása hajlik az *autizmusra*, az *önmagába süllyedésre*, az *elhatárolt individuális élet kialakítására*, a *belső, a valóságtól távolálló álom- és elvilág felépítésére*, az *én és a külvilág kiélezett szembeállítására*, *embertársai tömege elől való visszahúzódásra*, vagy *körültekintés és igazi jelenlét nélkül való járás-kelésre*. Ezekből adódnak a *morózus különcök*, *egoisták*, *zabolátlan kicsapongók* és *szertelenkedők*. A *szociálisan magasabb értékű típusok között találkoznak* *finom gondolkozásu racionalisták*, a *világtól idegenkedő idealisták*, valamint a *formáknak hűvösen gondolkodó arisztokratái*.”

2. C. A *dinamikus fiziognómia* első ága: a *mimika* (arcjátéktan) az eleven mozgót, a változékonyt akarja megragadni, amennyiben az a személyiség lényeges tartozéka. Így pl. a homlok ráncai, ezek iránya, a szájugok, tekintet stb. szolgálnak alapul, amelyek mind valami lelk történések a kifejeződései. (L. Th. *Piderit*: *Mimik und Physiognomik* c. képekben gazdag munkáját.) Az életben, az emberekkel való foglalkozás közben úgyszólván minden pillanatban élünk ösztönös *mimikai ismereteinkkel*, amidőn *embertársaink*, *tanítványaink arcából tudomást szerzünk* nemcsak pillanatnyi lelki állapotukról, hanem néhány *uralkodó lelki sajátságukról* is.

D. A *pantomimika* az egész test mozgását, tartását, a járást, beszédet, tehát az arcon kívül a többi közvetlen kifejezést veszi figyelembe.

Főképviselője: *O. Rutz*, aki *Vom Ausdruck des Menschen* c. munkájában négy típust állított fel: 1. A *szférikus* embert a gömb és a kör jellemzi. Testalkat, mozgás stb. mind tartalmaz valamit a körből v. gömbből. A lelkiéletet jellemzi az érzelmek hevesége, majd lágysága és az értelem felett való uralma. Ide tartozik: Caesar, Napoleon, Goethe, Lenbach, Raffael stb. 2. A *parabolikus* emberre a parabola, tehát a laposabb, sohasem körformájú ív jellemző, amelynek végei a végtelenbe vesznek. Testalkat és mozgás hatalmas, lassu, az élettevékenység egyenletes, nagyvonalu, érzelmei hűvösek, nehézkesek, lágyak, értelme törvényszerű gondolkodást, hideg számítást, rendszert mutat. Képviselői: Bismarck, Beethoven, Schiller, Luther stb. 3. A *piramidális* embert a piramishoz hasonlítja, akít az egyenes vonalak jellemeznek a testalkatban és a mozgásban is, továbbá éles sarkok, merevségek. Élettevékenységét, értelmi és érzelmi működését is bizonyos keménység, kíméletlenség és türelmetlen logika jellemzi. Képviselői: Platon, Sokrates, Liszt, Wagner, Schoppenhauer, Nietzsche stb. A *poligon* embert a cikk-cakk, szabálytalanság, kaotikus változatosság jellemzi a lelki életben. Ide a színes fajták tartoznak.

A magatartás, mozgás, arcjáték, hang, beszéd, ének értelmezését a kifejezéslélektanban szűkebb értelemben vett pantomimikának nevezik, amely a lényegét *közvetlenül* kifejező jelenségekkel foglalkozik. Ezzel szemben állanak azok a kifejeződések, amelyek *közvetve* jelennek meg. Ilyenek pl. a rajzbeli, plasztikai, zenei, beszédbeli stb. alkotás.

E. A gyermekrajzok jellemtani magyarázatára jó példát nyújt *Hans Wolff*: *Die Kinderzeichnung nach Inhalt, Form und Farbe* (A gyermekrajz a tartalom, alak és szín szempontjából) c. munkája. A Petersen-féle három lelki tényező leképeződését véli a rajzokban felismerhetőnek. Ezek: 1. az élettempó (vitalitás) foka, 2. az érzelmi oldal (reagilitás), 3. az akarat ereje és kiegyensúlyozottsága.

Az egyéni különbségek kimutatása mellett a fejlődés és a nemek közti eltérés közelebbi megismerésére is alkalmas a rajz vizsgálata, mint arra *Nagy László*, a neves magyar gyermektanulmányozó, több ízben is példát mutatott. (Főkép a rajzolás fejlődésére vonatkozó fokozatai érdemelnek figyelmet).

F. A közvetett kifejezési módok tanulmányának másik csoportja az írás-elemzés, a *grafológia*. Ezt bátran mondhatjuk ebben a csoportban a legjobban megalapozott és beigazolt kifejezés-tanulmányának, noha még rengeteg vita folyik körülötte. A gyermekírásokról *Mina Becker* könyve a legismertebb. (*Graphologie der Kinderschrift*. A gyermek írásának elemzése.)

G. A *lélekelemzés* (a Freud-féle pszichoanalízis) is beilleszthető e

csoportosításba, ha az életvezetést bizonyos fokig a tudatalatti ösztönvilággal szemben való magatartásnak fogjuk fel. Típusai a következők: 1. *kriminális* karakternek nevezi azt, akinél a helytelen nevelés következtében a morális gátlások hiányoznak; 2. *neurotikus* vagy ösztönös jellemnek nevezi az olyan embert, aki cselekvésében, életvezetésében tudattalan, tehát nem cenzúrázott ösztönök hatása alatt áll, de „énefelettese” mégis kifejlett (önvédelmek); 3. a *gátolt* jellemű embereket a túlszígoru „énefelettes” akadályozza meg cselekvésük kivételében; 4. a *normális* jellemű emberben az összetevők összhangban vannak.

H. A fiziognómiához vagyis a kifejezéslelektanhoz számítják a különféle életközösségekben (család, iskola játék stb.) tanúsított *magatartást* is; erre vonatkozólag *Lazurski* orosz pszichológus figyelemre eléggé nem méltatott munkássága lehet irányadó. De idesorolhatjuk *Adlert*, továbbá *Jung* intro- (befelé-) és extro-vertált (kifelé-forduló) típusait, valamint az individuálpeszichológus *Künkel* önös és tárgyias pólusait is.

I. Az *értékekkel* szemben való magatartás, azaz a szellemtudományi lélektan típusait az alábbiakban foglaljuk össze.

Dilthey a görög filozófusok világnézetét csoportosította s megkísérelte a kiemelkedő típusokat megrajzolni. Három világnézet-típust talált s ebből azt a következtetést vonta le, hogy háromfélék a személyiség-típusok is. (Az objektív szellemi alkotásokból, ez esetben a filozófiai rendszerekből, visszafelé haladva igyekezett megérteni alkotóik lelki szerkezetét.) 1. Az első a *naturalista* típus: az érzéki, az ösztöneinek engedelmeskedő ember. Magát a természethez kötve érzi, mint a nagy természet része. A természet számára az egyedüli és igaz valóság. A naturalista a szellemi centrumot az érzékekbe helyezi. Metafizikája: *naturalizmus*, etikája: *hedonizmus*. Pozitív formája: a finoman fejlett epikuri élvező, negatív formája: a tompa érzéki ember. 2. Második a *heroikus* típus. Szöges ellentéte az elsőnek. A valóság felett való uralomban és annak átalakításában találja meg létének igazi értelmét. A szellemi centrum nála az akaratban gyökeredzik. Metafizikája: a *szabadság ideálijzusa*, etikája: a *normák etikája*, vallása: *teizmus*. Pozitív formája: az erős akarattól vezetett személyiség, negatív formája: a mindenáron jogát védő ember. (Gondoljunk Arany: „A fülemile” c. költeményére.) 3. A *kontemplatív* típusba tartozók a természet és szellem közti ürt próbálják áthidalni. Nem küzdenek a természet ellen, a világ és az élet számukra színpad, amelynek ők csendes szemlélői, elmélkedői s amelyben legfeljebb *beleérzésükkel* igyekeznek résztvenni. Az életnek nem a gyakorlati oldalán helyezkednek el, hanem mint tudósok, művészek jutnak szóhoz. Alapvonásuk a megértés. Metafizikájuk: *pan-*

teizmus. Pozitív formája: a szolid szemlélődés és megértés. (Spinoza: „Mindent megérteni annyi, mint mindent megbocsátani“.) Negatív formája: a hideg, önmagában maradó visszautasítás. (Schopenhauer: „Mindent megérteni annyi, mint mindent elítélni“.)

E típusok természetesen csak a leghalványabb körvonalakat jelentik, ezen belül többféle alakulás észlelhető. E főformákon mindenesetre felfedezhető Hegel tézis-antézis-szintézis hármasságának hatása. Követői közül K. Jaspers (*Psychologie der Weltanschauungen*, Berlin, 1925.³) nemcsak a filozófusokat, hanem az egész művelődéstörténetben szereplő személyiségek nagy számát tette vizsgálódása tárgyává s fentebb említett nagyszabású művében igen sok szempontból állított fel típusokat. K. Bühler az alábbi négy típust emeli ki közülök. 1. A *merev burookban* élő embernek nevezi az ébredező szellemi élet kezdeti fokán álló embert, akinek a számára nincsen nehéz kérdés s az adott körülmények közt merev burookban huzódik meg. A hagyományok és erkölcsök mozgatói és egyben meghatározói is cselekedeteinek, ezen túlra nem lép, semmi újra nem tör. 2. A *nihilista-kaotikus* ember az előzőnek határozott ellentéte. A művelődés továbbfejlődése megérleli őt arra, hogy a fennálló formákat megkritizálja, sőt ebben rendszerint túlságba is megy. Már nem a meglévő erkölcs és jog szabályozza őt, hanem ő szab új törvényeket. Általában a kétség és tagadás jellemzi, ezért maradandót alkotni, teremteni nem képes. 3. A *démoni-teremtő* ember típusa — kedvező fejlődés mellett — szükségképen követi az előző negatív formát és mint reformátor, újonnan fogalmazott erkölcsöt, rendet hirdet (pl. Sokrates), aki főképen kiváló személyi nagyságának példájával hat. 4. A *rigorózus* ember abban látja feladatát, hogy az új alkotásokat minél szélesebb hatókörrel érvénybe is léptesse. Ez megint csak bizonyos mechanizálódás, megmerevedés által érhető el.

Igy a fejlődés menete, noha más tartalommal — de formailag — visszakerül az első állapotba és a körforgás ismét előlről kezdődik.

Ha az egyetemes fejlődési állomásokat összevetjük az egyén fejlődésével, sokban egyezést találunk. A gyermek általában kritikátlanul fogadja az adott formákat: a pubertáskort a lázongás, a kritika jellemzi, a kései ifjúkor az alkotás, az új keresésének a kora. A rigorózus állapot is soknál fellép, gondoljunk csak az apák és fiak közt gyakran mutatkozó ellentétekre.

E. Spranger szintén Dilthey nyomán, de nem történeti irányban halad. Hat értékből indult ki és a következő szellemi életformákat találta (amelyek jórészt Dilthey típusainak további differenciációi): 1. Az *elméleti* ember az igazságot, a megismerést tartja mindennél előbbrevalónak, még

a szépet is okoskodással akarja megközelíteni. 2. A *gazdasági* ember szemében mindennél előbbrevalók a gazdasági javak. Ezek jelentik számára az igazi világot, mindent ebből a nézőpontból mérlegel. „A pénz az istene”, — szokták rá mondani. 3. Az *esztétikai* ember csak a szép birodalmában érzi magát valójában otthon, akár alkotó, akár csak műélvező. A fogalmaival nem jó barátságban van, az elméletet nem szereti. Még a politikát is művészi tevékenységnek tekinti. 4. A *szociális* ember énjét teljesen háttérbe szorítja, csak a mások javának előmozdítását látja maga előtt, a szeretet uralkodik egész lényén és világnézetén. 5. A *hatalmi* ember uralomra tör, a hatalmat szolgálja. Istent is, mint végtelen hatalmat, ismeri, a művészet, tudomány csak szolgálja a hatalmat. 6. A *vallásos* ember az értékrangsor tetején áll, a lét végső értékei ragyognak előtte s minden egyebet ennek rendel alá.

Nálunk *Dékány István* állított fel szellemtudományi lélektani típusokat: 1. *technikai*, törtető, érvényesülni akaró ember; számára minden csak eszköz, 2. *szociális*, 3. *axiológiai* típus (idealista); ez az objektív értékekre tekint.

A szellemtudományi típusok gyermekeknél kevésbé ismerhetők fel. Az értékélmények csak a 10. év után kezdenek kialakulni. Legkorábban a *szociális* érzék és a *vallásosság* mutatkozik.

VI. E túlságosan szűkszavú és változatos ismertetés csak néhány vonalból álló képet nyújt arról a hatalmas munkáról, amely ma a lélektani kutatás legkülönbözőbb területein végbemegy. Azzal azonban, hogy a lehetőség szerint csaknem minden jelentősebb felfogásra kiterjeszkedik, egységben adja azt, ami esetleg külön-külön megismerve a zavar, az ellentmondás érzését keltené. Nem kell különösebben bizonyíthatnunk, hogy a korszerű nevelési újítások legnagyobb részét a gyermektanulmány újabb eredményeire épülnek s a jövő nevelőinek is ezzel, a gyermek helyesebb megismerésére szabott új nevelői eljárás megteremtésével kapcsolatban lesz legtöbb tennivalójuk. A gyermek megismerése azonban mindenkor szorosan kapcsolatos az általános lélektani felfogásokkal, úgy hogy az a nevelő, aki tanítványait mélyrehatóbban akarja megismerni — már pedig ez legmagasztosabb íratlan kötelessége minden nevelőnek — némi útbaigazítást és tájékozódást nyerhet a fentiekből az ember tanulmányozásának ma még eléggé zavaros vizeire.

Dr. Cser János.